

JUMABAY JIRAW HÁM ONÍN DÓRETIWSHILIK ÓNERI

Yaxiyayeva Sh.

Karabaev A.

Qodirov U.

Xodjabaev R.

Ózbekstan mámleketlik kórkem óner hám mádeniyat Institutı Nókis filiali

<https://doi.org/10.5281/zenodo.12533715>

Annotatiya. *Bul maqalada Qaraqalpaq jirawı Jumabay jirawdıń ómiri hám dóretiwshiligi haqqında sóz boladı. Jirawdıń jirawshılıqqa kirip keliwi, balalıq waqıtı, ustazları hám ustazlarınan qaysı dástanlardı úyrengeui haqqında keltirildi. Sonday- Jumabay jirawdıń jirawshılıqtı pútkil dúnyaǵa tanıtıwı haqqında hám keltirip óttik.*

Gilt sózler: *Jiraw, dástan, jurnalist, terme, tolǵaw, qobız, anjuman, kórkem óner, mádeniyat, ustaz-shakirt.*

ЖУМАБАЙ ЖИРОВ И ЕГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЕ МАСТЕРСТВО

Аннотация. *В данной статье пойдет речь о жизни и творчестве Жумабая Жирова, каракалпака Жирова. О вступлении ростовщика в ростовщичество и у кого учились его учителя и какие друзья.*

Ключевые слова: *Жиров, поэт, журналист, terme, толков, гобиз, конгресс, искусство, культура, учитель-ученик.*

JUMABAY JIROV AND HIS PERFORMING SKILLS

Abstract. *This article tells about the life and work of Jyrov Jumabay, the Karakalpak jirov. About Jiro's entry into pawn shop, who are his teachers and which friends he learned from.*

Key words: *Jirov, doston, journalist, terme, tolgov, qobiz, anjuman, kórkem óner, culture, teacher-student.*

Qaraqalpaq xalqınıń sońǵı áwladlarına jaqınnan tanıs bolǵan toylarǵa barıp dástan atqaratuǵın sheber jirawlardıń biri Jumabay jiraw boldı. Ol jirawshılıq ónerin dúnya júzine kórsetken jiraw boldı.

Jumabay jiraw Bazarovdı kórgenler ol haqqında esitkenlerdiń bergem maǵlıwmatlarına qaraǵanıımızda 1927-jılı 22-oktyabrde Tashawız oblastınıń Góne Úrgenish rayonınıń 13-awılkeńesinde tuwıladı. Ol dáwirde klasslıq oqıw shólkemlestirilgen edi. 1934-jılı Xojeli rayonındaǵı Sarıshúńgilde Narimanov atındaǵı mektepke oqıwǵa baradı. Ol bunna 4 jil burın “Sarıshúńgil” awıllıq keńesinde “Tamır ayaq” degen jerde “Shomaq” awılına kóship kelgen edi.

Jumabay jıraw úy sháráyatınıń bolmawına baylanıslı 7 jıl bilim alıp soń oqıwın dawam ettirilmeydi hám shopanlıq kásip-kárin isleydi.

Biz jırawlardıń avtobiografiyasın úyrengenimizde kópshilik jırawlar shopan bolǵanlıǵın bilemiz. Mısalı: Qıyas, Qurbanbay, Shańkót h.t.b. jırawlardı atap ótsek boladı.

Jumabay jırawdıń jırawshılıqqa qızıǵıwı, ustaz-shágirt tutınıwı, tús kórip jırawshılıqtan ayan beriw sıyaqlı burınǵı jırawlarǵa tán bolǵan jırawshılıq óneri hám ómiri haqqında jurnalist Esenbay Ermanov “Jumabay Jıraw Bazarov” atlı kitabında tómendegishe maǵlıwmatlar keltiredi:

Kúnlerdiń birinde túnde shırt uyqıda jatırǵan Jumabaydıń ákesi Bazar aǵa álleneden setem alıp shorshıp oyandı. Qıyalına birew sóylegendey edi. Bul kim boldı eken dep úy ishine qulaq saldı. Dawıs kóp kúttirmey óziniń tap túbinen shıqtı:

– Ha, mań basqan, mań basqan,

Tórt ayaǵın teń basqan.

Háy, háy, yar, yar-ay.

Óziniń Jumabayı. Mina bala bastırınıp atır goy degen qıyalǵa ketken Bazar aǵa Jumabaydıń jamılıp atırǵan kórpesin áste ısırıp betin ashtı. Íssılıǵı bar ma dep mańlayın uslap kórdi. Qáweterlendendey hesh nárese tappay qaytadan ornına jattı. Azdan keyin balası jáne gúbirlenip jırlay basladı. Bul saparı basqasha túrli etip jırladı.

Há, túyeler, túyeler,

Duzıń qayda túyeler,

Balqan tawdıń basında,

Balıq oynar tusında,

Yar, yaráy-yar-áy.

Jumabay oyaw adamday hár qatardı sádde-sádde etip aytıp baratırıp irkildi. Bazar aǵa qasında xannan xabarsız uyqılap jatırǵan hayalı Urjan apanı túrtip oyattı. Qorqıp ketken hayalı: – «He, amanlıq pa?» – dep úreylenip, qarańǵıda kúyewiniń betine ájeplenip qaradı. Tap usı waqıtta bala jáne sóylendi:

Habibulla qayda ketti,

Duzǵa ketti,

Qashan keler?

Jaz keler.

Jumabay tamaǵın qırıp jırawdıń jolına salıp jırlamaqshı boldı. Kelispegen usaǵan. «Yaq, yaq» dep toqtadı da bir qırınına awnap túsip tım-tırıs boldı...

Jumabaydın jırawshılıqqa bolǵan qızıǵıwshılıǵın ata-anası sezgeni menen asharsılıq zamanında bir mákanda turaqlay almay qonıs ózgerip, adam balası turmısqa baǵınıp, gezi kelgende tamaq paqırdın aytqanına kónip jasaytuǵın edi. Kún-kóristiń tómenliginen Jumabay oqıwdı qoyıp, nan tabıw ushin úylerge qonıp júrip bir neshshe jıl mal baqtı. Keyin ala Jumabay ádewir eseyip jırawshılıq ónerine qızıǵıwshılıǵı burınǵıdan da kúsheydi. Awılda yamasa jaqın jerdegi elatlarga basqısı-jıraw keldi dese sol jaqqa qaray ushıp, tań ata qonaq jerine qaytıp júrdi.

Biraq Jumabaydın bayaǵı bala kúindegi túsinde jırlaytuǵın ádeti qalmaqta. Bunnan jaqsı xabarı bar Bazar aǵa bunı bir jırawǵa shákirtlikke jibereyin degen sheshimge keldi. 1947-jıldın may ayınıń sátli kúnleriniń birinde Bazar aǵa balasın qasına shaqırıp aldı.

– Balam, ata-babanıń arwaǵı saǵan kelgen be, dep otırman. Sen Qońıratqa, Esemurat jırawǵa barıp shákirt bolǵoy. Mennen ruqsat. Bul júrisinde jinli bolıp ketip, seniń obalıńa qalarman, ol ada bolmas dárt bolar.

Aǵam ne aytar eken dep ishinen qobaljıp kelgen Jumabay Bazar aǵanıń gápın esitip quwanishtan talıp túsiwge sál qaldı. Aqırı onıń ózi de ákesine men bir jırawǵa shákirt bolayın dep aytıwǵa talay márte oqtalsa da kelistire almay júrgen edi.

– Esemurat jıraw «qayjerden keldiń?» dep sorasa, «Saraykólli Qalmen jırawdın hám Seytmurat jırawdın atalas inisimen, shımbaylı Qállibek baqsınıń qızınan tuwǵan aqlıǵıman» derseń, – dedi Bazar aǵa sózin dawamlap. – Saǵan aldın-ala aytıp qoyayın, házir qaraqalpaqta Esemurattay sheber jırawlar júdá kemnen-kem tabıladı. Onıń ákesi Nurabulla jıraw ataqlı Turımbet jırawdan tálim alǵan hám qaraqalpaqtın mańlay aldı jırawı bolıp ótken. Esitiwim boyınsha, bir jılları Xiywa xanı qaraqalpaqtan 3 jıraw shaqıradı. Xannan hámir bolsa puqaraǵa ne turıs. Nurabulla qasına Ábdirasuli jırawdı hám ol waqıtları jas talantlı jıraw esaplanatuǵın balası Esemurat jırawdı ertip Xiywaǵa sapar etedi.

Xan jırawlardı jıllı qabıllaydı. Sıylı miyman etedi. Erteńine úlken teris áywandı jasandırıp tósep, jırawlardı aldına otırǵızadı. Hayal-bala-shaǵaların jaydın joqarǵı qabatındaǵı orınǵa jaylastıradı. Nurabulla jıraw gewdeli bolmaǵanı menen «haw» degende qasındaǵılar qorqıp ketetuǵın júdá iri dawıslı adam bolǵan.

Nurabulla jıraw 3 qobızdın quwatlawında sazǵa qosıp tań atqansha xanǵa qaraqalpaq dástanlarınan jırlap beredi. Xan jırawdın bálent lapızına júdá qayıl qaladı. Al xannıń bala-shaǵaları túni menen jırawlardı birimlep qayta-qayta jırlatıp ábden sharshatadı. Sonda Nurabulla jıraw:

jantaqlı jerde sona bar,
tek júrmegenge bále bar,
jáne bir sózim jáne bar,

dep izin hayal-qızlarğa aqıl-násiyat sózlerden quralğan terme menen alıp ketedi. Sonda ekinshi qabatta jırawdı tıñlap otırğan xansha úlken oramalğa pul túyip jırawdıń aldına dúrs ettirip taslaydı. Jırawlardan kewli tolğan xan olardıń hár birine arnap shapan jawğan, al Nurabullağa jırawlıqtan tapqan tabısınan salıq alınbasın dep pátek jazıp bergen. Usı waqıyadan keyin Nurabulla jıraw Taxtakópirden xalqı kóp Qońıratqa kóship kelip jırawshılıq etken. Balam, sağan aytarım, eger Esemurat jırawdıń kewline jaqsılıq salıp shákirtlikke alaǵoysa zinhar zeynine tiye kórme. Sebebi, jırawlardıń qay-qaysısı da árwaqtan qurıalaqan emes. Kewli qalıp bir nárese dese duwayment bolıp keteseń. Bul bárinen de jaman boladı”...degen eken”¹.

1947-jılı may ayında ákesi Esemurat jırawǵa shákirtlikke jiberedi talantlı jıraw úsh tálim algannan keyin 1950-jılı 6-yanvar kúni Esemurat jıraw pátiyasın beredi. Pátiya alğan jırawdıń hámмесin de xalıq endi bul sheber jıraw dep qabıl qılabermegen. Jas jıraw xalıq aldında jırlap óziniń talantın kórsetiwi kerek bolǵan.

Jumabay jıraw ustazınan “Sháryar”. “Qoblan”, “Edige” dásstanların hám “Ormanbet biy” tolǵawı hám “Ata dárkar jigítke”, “Anda álle minda bat”, “Ne jaman” terme-tolǵawların úyrengen. Bul ruwxıy-materiallar házirgi kúnde radiotelevidenie arxivlerinde saqlanbaqta.

Jumabay jıraw óziniń jıraw sıpatında xalıq tán alıwı haqqında bılay dep keltirgen: “Xojeli rayonında Nurımbet zerger degenniń awılındaǵı bir toyǵa shaqırtıldım, bul toyǵa mennен басқа da baqsılar kelgen eken. Úlken qurdıń bir shetinde maǵan tósek tóседi de, “Jańaǵı baqsı menen qatar ayta ber”, dep ruxsat etildi. Men terme tolǵawlardı atqarıp bolıp. Dástanǵa kiriser aldında jańaǵı baqsı betke qarasam, onıń átirapındaǵı tıñlawshılar kem-kemnen azayıp, bizler otırğan jaqqa ótip atırǵan eken. Bul waqıya mende óz kúshime úlken isenim payda etti hám meniń jırawshılıǵımdı moyınlawım da usı Xojelidegi toydan baslandı”²-dep keltiredi. Áne bul waqıyadan keyin jumabay jırawdı xalıq tán alıp jıraw sıpatında keńnen tanıy baslaydı.

Jıraw xalıqtıń toyların atqarıw menen birgelikte Shomanay rayonlıq mádeniyat bóliminde 1969-jıldan baslap jumıs isleydi. Jumıs islep júrip bir qansha ánjuman, festival, gastrollarǵa qatnasadı.

1976-jılı Samarqandta, 1978-jılı Nókiste ótkerilgen folklorlıq shıǵarmalardı atqarıwshı baqsı-jırawlardıń jarıslarına qatnasadı. 1876-jılǵı qatnasqan bellesiwleri Jumabay jırawdıń bellesiwge qatnasıwlarınıń bet asharı boldı.

¹ Ermanov E. Jumabay jıraw Bazarov. Qaraqalpaqstan baspası. Nókis-2000 jil, 8-12 b.

² Ermanov E. Jumabay jıraw Bazarov. Qaraqalpaqstan baspası. Nókis-2000 jil,

Qaraqalpaqlardıń kǵırawshılıq óneri jergilikli ilimpazlar menen bir qatarda sırt elli ilimpazlardıńda dıqqatın tarttı. Solardan Germaniyanıń Bonn universitetiniń Professorı Karl Rayxl arnawlı túrde Qaraqalpaqstanǵa kelip, Jumabay jırawdan bir qatar dástanlardı jırlatıp, úzindi jazıp alıp ketken. Jáne de Karl Rayxl Jumabay jırawdı Germaniyaǵa alıp ketip professorlardıń aldında jırlatadı. Karl Rayxl Jumabay jıraw menen ushrasıwı haqqında bılay dep jazadı: “Men eń baxıtlı adamman, óytkeni izlep júrgen zatımnıń dáregin taptım. Ózbekstan boylapjasáǵan sayaxatımnıń eń joqarǵı háwiji, Jumabay jıraw menen ushırasıw boldı”³, deydi.

Jumabay jıraw Bazarovtıń xalıq aldındaǵı pıdayılıǵı, jırawshılıq xızmeti joqarı bahalanıp 2000-jılı 14-mart kúni “Ózbekstan xalıq baqsısı” ataǵı menen jáne “Qaraqalpaqstan xalıq jırawı” ataqları menen sıylıqlandı.

Jumabay jıraw Bazarov qaraqalpaq jırawshılıǵın dúnya júzine keńnen tanıtqan, bir neshe dástanlardı yadtan biletuǵın jırawlardıń sońǵı áwladlarınıń birewi bolıp esaplanadı.

Ol 2006-jılı 8-iyun 79 jasında dúniyadan kóz jumdı. Jumabay jıraw Bazarovtıń dóretiwshiligi haqqında ilimpazlar tárepinen úlken hám kishi kólemli miynetleri jariq kórmekte. Jumabay jıraw Bazarovtıń ornı qaraqalpaq xalqınıń kórkem óner mádeniyatında girewli.

REFERENCES

1. Давкараев Н., «Очерки по истории дореволюционной каракалпакской литературы», Ташкент, 1959.
2. Дáwqaraev N., «Revolyuciyaǵa shekemgi qaraqalpaq ádebiyatı tariyxınıń ocherkleri», Nókis, QQMB, 1961.
3. Maqsetov Q., «Qaraqalpaq folklorınıń estetikası», Nókis-1971.
4. Maqsetov Q., «Qaraqalpaq hám ádebiyat», Nókis-1975.
5. Maqsetov Q., Tájimuratov A., «Qaraqalpaq folklorı», Nókis-1979.
6. Ayımbetov Q., Qaraqalpaq folklorı, «Qaraqalpaqstan ádebiyatı hám iskusstvosı» jurnalı, 1939-jıl №3.
7. Ayımbetov Q., «Xalıq danalığı», Nókis-1968.
8. Ayımbetov Q., Kojurov O., Qaraqalpaq ádebiyatınıń túrleri, «Qaraqalpaqstan ádebiyatı hám iskusstvosı» jurnalı, 1939-jıl №4.

---

³Qaraqalpaqstan muǵallimi, 1994. № 2-4. M